

Bizalmi kapcsolatok a mezőgazdaságban

Szűcs Diána

PhD hallgató

szucsdiانا@gmail.com

Dr. habil. Lazányi Kornélia

Egyetemi docens, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar

lazanyi.kornelia@kgk.uni-obuda.hu

Absztrakt: Nemzetközi és hazai viszonylatban egyaránt kiemelten fontos annak hangsúlyozása, hogy miért éri meg egy térség vállalatainak egymással együttműködni, és a versengő magatartás helyett a kooperációt választani. Jelen tanulmány célja, hogy a bizalom és társadalmi tőke elméletek segítségével áttekintse a mezőgazdasági aktorok helyzetét Magyarországon, illetve meghatározza, hogy milyen hatással van és lehet a bizalom és az annak következtében létrejövő hálózatosodás a mezőgazdaság szereplőire, különös tekintettel a gazdaságos méret nagyságot el nem érő kis és közepes termelőkre.

Kulcsszavak: mezőgazdaság, agrárium, társadalmi tőke, bizalom

1. Bevezetés

A vidék gazdasági és kulturális globalizációja, [1] különösen a globális tőke térhódítása, a politikai hálózatok átalakulásához vezető komplexitás gyors és visszavonhatatlan növekedést eredményez. A nemzeti politikai intézmények veszítenek korábbi befolyásukból és helyüket, az egyes szektorokat (mezőgazdaság, gazdaságfejlesztés, tervezés és környezetvédelem) keresztülszövő, európai, nemzeti, regionális és lokális szintű hálózatok veszik át. [2]

A vidéki gazdaság hálózatosodásának további okai az agrárszektor szerkezetének és a földhasználatnak az átalakulása, illetve két különösen erős gazdasági és társadalmi kényszer: a szolgáltatások és a termelés városról vidékre történő részleges áthelyeződése, valamint az dezurbanizáció. Az egyre nagyobb mértékű globalizálódás, az élelmiszer-feldolgozás és a kereskedelem erőteljes multinacionalizációja,

a befektetések, a technológiai és tudástranszferek a mezőgazdasági termelést is egyre inkább networkösítik. [3]

A kollektív források, mint például az infrastruktúra felhasználása, nagyban kedveznek a gazdasági hálózatok kialakulásának. A vállalkozások csökkenthetik költségeiket a földrajzilag közel eső partnerekkel történő tranzakciók során és a munkaerő-gazdálkodás területén. A helyi networkök kialakítása hatékonyan segíti a tudástranszfert, az innovációt és a tanulás folyamatát. [4]

Hazai viszonylatban kiemelten fontos annak hangsúlyozása, hogy miért éri meg egy térség vállalatának egymással együttműködni, és a versengő magatartás helyett a kooperációt választani. A helyi vállalkozók előnyhöz juthatnak, erőforrásaik egyesítésével versenyképesebbek lesznek, könnyebben tudnak fellépni a külső piacok felé, másrészt kapacitásaikat együttesen felhasználva olyan tevékenységeket is el tudnak látni, amelyekre egyedül nem nyílna lehetőségük.

A vidékfejlesztési kezdeményezésekben a bizalomnak, a normáknak, a közösségépítésnek kulcsszerepe van, de a sikerhez szükséges, hogy a hatalommal bíró csoportok ne zárják ki e folyamatokból a háttérbe szorított csoportokat. Az új gazdasági formációkról szóló tanulmányok arról számolnak be, hogy a vállalatok és partnereik kölcsönös, hálózati függősége a feltétele a vidéki innovációnak. [5]

2. A társadalmi tőke fogalma

A társadalmi tőke és a bizalom az utóbbi idők egyik leggyakrabban használt fogalmává vált, a fogalom kialakulása a XX. század második felére tehető. A fogalom közgazdasági és szociológiai megközelítései hasonlóságok fedezhetőek. A Marx-i, klasszikus közgazdasági megközelítés szerinti tőke olyan tulajdon, amelynek felhasználásával a tulajdonos ráfordításaihoz viszonyítva többlet hozamra (profitra) tehet szert. [6] A dolgozatomban a társadalmi tőke kialakulásának bemutatását követően néhány sikeres együttműködés ismertetését tűztem ki célul.

A társadalmi tőke társadalomelméleti gondolkörének alapjait Bourdieu, Putnam valamint Fukuyama, már-már klasszikusokként emlegetett szerzők fektették le. [7][8][9]

Putnam szerint a társadalmi tőke a bizalmon és az átláthatóságon alapszik; olyan ösztársadalmi érték, amely egyrészt a gazdaság termelékenységét, hatékonyságát is növeli, másrészt a társadalom mindennapi működéséhez elengedhetetlen. [8].

Bourdieu a társadalmi tőke magánjellegét hangsúlyozza. Megállapítja, hogy mindenki életében nagy jelentősége van a személyes kapcsolathálónak a különféle erőforrások megszerzésében. A társadalmi tőke az egyik legfontosabb erőforrá-

sunk a gazdasági és a kulturális tőke mellett. Megállapítja azt is, hogy az erőforrások megszerzése során a társadalomszerkezet felsőbb pozícióiban lévőknek kiterjedtebb és hatékonyabb kapcsolati háló áll rendelkezésükre, mint a hierarchia alsóbb szintjein lévőknek [7].

Fukuyama szerint a társadalmi tőke az a képesség, hogy csoportokban és szervezetekben együtt tudunk dolgozni embertársainkkal a közös célok elérése érdekében. Ez a képesség attól függ az egyes társadalmakban, hogy a közösség értékei és normái mennyire azonosak, az emberek mennyire képesek az egyéni érdekeiket a nagyobb csoportok érdekeinek alárendelni. A közös értékek bizalmat szülnek, „a bizalom a szabályszerű, becsületes és együttműködésre kész viselkedés elvárása egy közösségen belül, a közös normák alapján, e közösség más tagjai részéről.”

A társadalmi tőke fogalmának számos értelmezése terjedt el az elmúlt évtizedekben, és többféle aspektusban használják a tudományos közéletben. Egyes értelmezések szerint hangsúlyos, hogy a közösségi szereplők elérjék közös céljaikat, a belső kapcsolatok meghatározzák a közösséget, erősítik az összetartozást és ehhez kapcsolódóan előnyökre válhatnak. [9][10]

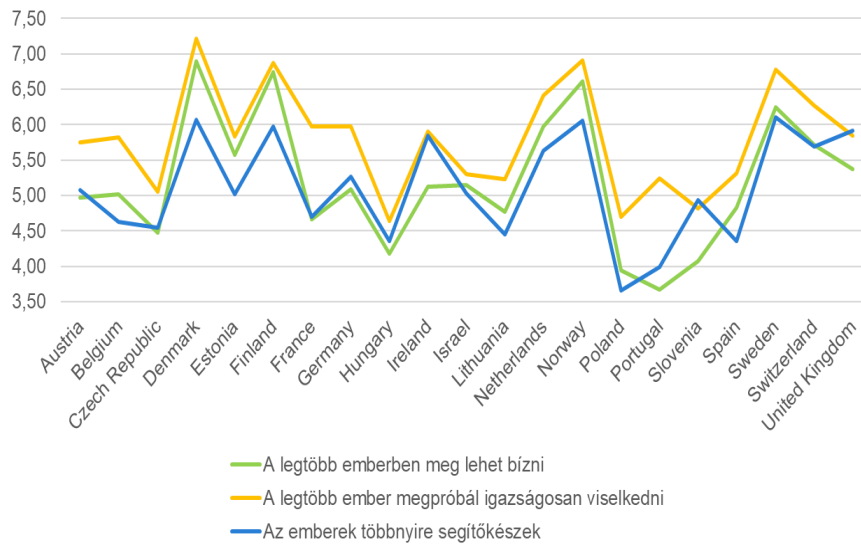
3. A bizalom hiányának történelmi perspektívája

Történelmi tény, hogy évezredekken át az ember kisebb-nagyobb közösségekben élt ez tette lehetővé, hogy megteremtse a szükséges életfeltételeket. Az együttélésnek azonban előfeltétele a kölcsönös bizalom, és az, hogy mindenki elfogadja a közösség normáit, értékeit [11].

A bizalom hiányának kialakulása hazánkban a hosszú múltra visszatekintő társadalmi megosztottságra vezethető vissza. [12]. Az első világháborúig, hazánkra korábban nem látott gazdasági fejlődés volt jellemző, mely főleg a hadiiparnak és a monarchia hatalmas felvevő piacának volt köszönhető. A fejlődés azonban a mezőgazdaság területén is megmutatkozott. Magyarországra a kor uralkodói Európa éléskamrájaként tekintettek, ami csak úgy volt megoldható, hogy a gazdasági (köztük a mezőgazdasági élet) szereplői egyesületekbe tömörültek. A gyáriparosok, a kereskedők, a munkások és a mezőgazdaságban dolgozók is megalakították a maguk érdekképviseleteit, szakszervezeteit. [13].

Ennek következtében Magyarországon az első világháború előtt a társadalmi tőke és a bizalom szintje magas szintű volt, amit az első világháború megpróbáltatásai és az azt követő forradalmak csökkentettek. [14] A XX. századi politikai folyamatok nem csupán a gazdaság szerkezetét alakították át, de a társadalomra is jelentős hatást gyakoroltak. A század végére a korábbi kollektivisták kultúra individualista szemléletnek adta át a helyét [15]. A korábbi életmód és értékrend, a tradicionális

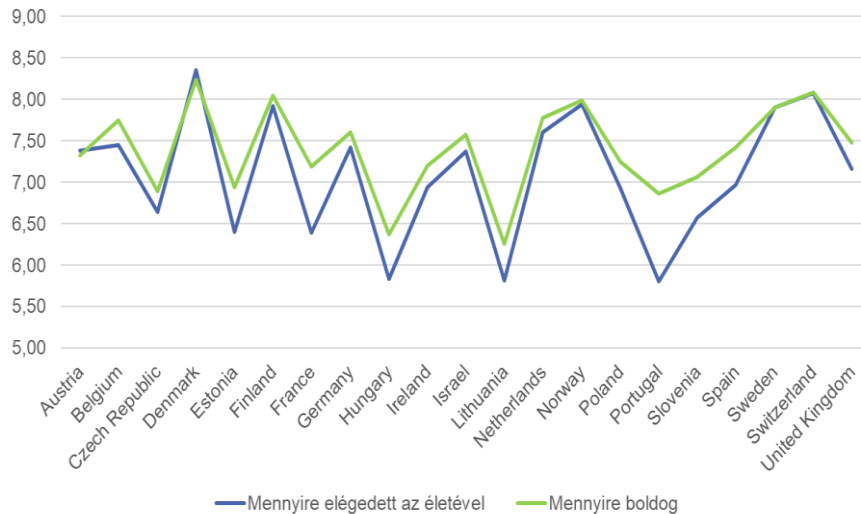
erkölcs egyrészt a modernizáció hatására, másrészt a társadalom radikális, szocialista átalakítása és átnevelése következtében megroppant és feloldódott [16]. A magyar társadalom jelenleg az egyik legkevésbé bizalomteli társadalom Európában [17]



1. ábra: A bizalom szintje Európában

Forrás: ESS 2017-es adatok alapján saját szerkesztés

A bizalomvesztésnek pedig nem csupán a gazdasági szereplőkre és a hálózatok kialakulására volt negatív hatása, de az emberek életét egyéni szinten is befolyásolja. Ráadásul a bizalom hálójának újraszövése, a társadalmi tőke megerősítése hosszan tartó és nehezen megismerhető folyamat [18],



2. ábra: A bizalom hiányának hatása az emberekre

Forrás: ESS 2017-es adatok alapján saját szerkesztés

Egyre több kutatás erősíti meg, hogy ha magasabb a társadalmi tőke, a bizalom szintje, akkor gyorsabb a gazdaság növekedése. A XXI. század egyik legnagyobb kihívása a bizalom és a társadalmi tőke újjáépítése a magyar társadalom boldogulása szempontjából és a gazdaság versenyképessége érdekében. [19].

4. Az együttműködések szerepe a magyar KKV szektorban

A magyar agrárgazdasági kis és középvállalkozók a gazdaságuk méretéből fakadóan kiszolgáltatott helyzetben vannak. A telek, illetve gazdaság mérete nem éri el a gazdaságos üzemméretet. Ez azt jelenti, hogy egyedül – társas támogatás, hálózatos szerveződés nélkül – nem képesek a nagyobb méretű agrárgazdasági cégekkel felvenni a versenyt.

Éppen ezért a szakirodalom a vidékfejlesztés és az agrárium hálózatosodása vonatkozásában számos helyen kiemeli a társadalmi tőke jelentőségét. Az üzleti kapcsolatok és kooperációk alapjait képezik a társadalmi viszonyokban megtestesülő attitűdök, úgy, mint a bizalom, a normák és szabályok betartása, a reciproci-

tás. Ezek hiányában a közösségi akciók és hálózati együttműködések, nem hogy nem működnek hatékonyan, létre sem jönnek.

ennek egyik oka a korábban már bemutatott társadalmi, kulturális örökség, azaz az, hogy az emberek alapvetően bizalmatlanok. Másrészt azonban az együttműködések lehetővé tevő/támogató infrastruktúra hiánya is jelentős negatív hatást gyakorol a helyzetre. Emellett az agrárágazatra ható erőket és a versenyképesség kritériumait az ágazati láncolat felépítésnek sajátosságai határozzák meg. Ennek legfőbb jellemzői a tőkekoncentráció, méretgazdaságosság, a technológiai változás üteme [20].

Annak érdekében pedig, hogy az egyéni, kulturális tényezőket is meg tudjuk változtatni, kiemelten fontos annak hangsúlyozása, hogy miért éri meg egy térség vállalatainak egymással együttműködni, és a versengő magatartás helyett a kooperációt választani. Szükséges az információk és a releváns tudás megosztása, éppúgy mint a tárgyi eszközök és esetleges más erőforrások közös használatának megteremtése, hiszen a helyi vállalkozók előnyhöz juthatnak, erőforrásaik egyesítésével versenyképesebbek lesznek, könnyebben tudnak fellépni a külső piacok felé, másrészt kapacitásaikat együttesen felhasználva olyan tevékenységeket is el tudnak látni, amelyekre egyedül nem nyílna lehetőségük.

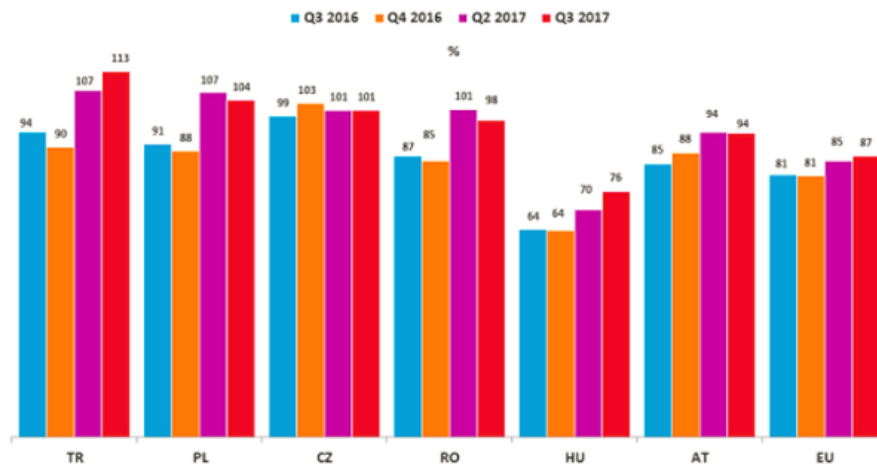
A gazdasági együttműködés emellett nem csupán a gazdálkodók között horizontálisan, hanem az értékláncon, szállítói láncban belül vertikálisan is jelentős előnyökkel járhat. Fontos a rövid láncú értékesítési csatornák mellett a hosszú láncú, tradicionális láncokhoz való hozzáférésük támogatása, valamint a láncban belül az erőviszonyok kiegyensúlyozása.

Fontos emellett a gazdasági együttműködések területi vonatkozásait is figyelembe venni, hiszen a gazdasági szereplők földrajzi közelségéből számos lehetőség adódik. A területi alapú gazdasági együttműködéseknek változatos formái vannak: termelői és értékesítési szövetkezetek, klaszterek, beszállítói hálózatok. Az együttműködések ösztönzése során további előnyt jelenthet, ha a köz-, magán- és civil szféra együttesen vállal szerepet adott egy gazdasági tevékenység megvalósításában.

A területi alapon szerveződött együttműködések a szakirodalom, és egyre gyakrabban a köznyelv is klasztereknek nevezi. A klaszterek jellemzője, hogy a kompetitív előnyök a tagok komparatív előnyeinek szinergia hatásaként alakulnak ki. Mindez azonban csak akkor jöhet létre, ha a térségben elérhető erőforrások biztosítják a régió vállalatainak versenyképességét, hogy képesek legyenek a globalizálódó versenyben értékesíthető termékek előállítására, valamint hosszú távú versenyelőnyeiket megőrizni. [21][22][23][24]

5. Mezőgazdasági szerveződések lehetőségek

Az agrárium szereplői a XXI. században új lehetőséget kaptak. Nem csupán a helyi termékek iránt nő fokozatosan a kereslet, de a fogyasztók bizalma is fokozatosan emelkedik, ami nem mondható el a hasonló történelmi örökséggel jellemezhető Visegrád 4-es országok többségéről.



3. ábra: A fogyasztói bizalom alakulása

Forrás: Nielsen, 2017 [25]

Ez lehetőséget kínál arra, hogy a helyi piac kínálta lehetőségek (kereslet) kiaknázására helyi szövetségek, bizalmi kapcsolatokon alapuló hálózatok alakuljanak ki.

A keresletorientált hálózatosodás mellett azonban továbbra is igen nagy a tere a kínálat vezérelt piaci jelenlétnek. Különösen igaz ez a mezőgazdasági kistermelőkre, akiknél a lokális adottságok és a korlátos erőforrások a leginkább meghatározóak. Ennek az oknak tudható be az, hogy az Európai Unióban a mai napig kiemelkedő szerepet töltenek be a horizontális integrációk társadalmi intézményei (szövetkezetek, termelői értékesítő szövetkezetek (TÉSZ), termelői csoportok) az agrárgazdaság termelőinek hálózatosodásában [26][27].

Külföldön már egyre többen felismerik, hogy az ilyen együttműködési modellek alkalmazásával az agrárgazdaság termelői méretbeli hátrányait és piaci pozícióikat ellensúlyozandó közös kapacitásokat építhetnek ki, együttműködve közösen menedzselhetik az inputok beszerzését, a kapacitások felhasználását, az értékesítés csatornáit.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az Új Nemzeti Kiválóság Program támogatásával készült



EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Felhasznált irodalom

- [1] Lyson, T. A. (2006). Big business and community welfare. *American Journal of Economics and Sociology*, 65(5), 1001-1023. Derzken 2008
- [2] Murdoch, S. (2006). Network North. *Scottish Kin, Commercial and Covert Associations in Northern Europe, 1603-1746*, [The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD Peoples, Economies and Cultures, 18.
- [3] Malmberg, A., & Maskell, P. (2002). The elusive concept of localization economies: towards a knowledge-based theory of spatial clustering. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 34(3), 429-449.
- [4] Amin, A. (1999). An institutionalist perspective on regional economic development. *International journal of urban and regional research*, 23(2), 365-378.
- [5] Farkas, J. Z. (2013). A vidéki térségek újraalakításának lehetőségei 2014 után földrajzi nézőpontból. *A Falu*, 28(nyár), 5-14.
- [6] Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997
- [7] Orbán Annamária és Szántó Zoltán: *Társadalmi tőke*. Erdélyi Társadalom, 2005. 2. szám, 55–70. o. www.socialnetwork.hu/cikkek/OrbanSzanto2007.htm Utolsó letöltés: 2010. február 18.
- [8] Francis Fukuyama: *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007
- [9] Adler, P. S., & Kwon, S. W. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of management review*, 27(1), 17-40.
- [10] Tomka Miklós: *Hagyományos (vallási) értékek a modern társadalomban*. *Educatio*, 2001. 3. szám 419–433. o.
- [11] Bibó István (1994) *Demokratikus Magyarország*. Válogatás Bibó István

- tanulmányaiból. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1994
- [12] Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2001
- [13] Gyarmati György: Kényszerpályás rendszerváltások Magyarországon 1945–1949.
www.mindentudas.hu/gyarmatigyorgy/20051017gyarmati1.html, letöltve: 2017. 10. 18.
- [14] Lazányi, K. (2012). A társas támogatás szerepe egy individualista társadalomban. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei, 4(2), 51-58.
- [15] Füzi László (2010). Világok határán. Forrás, 2010. 3. szám, 17–50. o.
- [16] ESS (2017). European Social Survey's (ESS, 2017). // <http://www.europeansocialsurvey.org/> (referred on 02/062017).
- [17] Kulcsár, L. (2013). Helyzetkép a magyar vidéki társadalomról. GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM, 2013(1), 130-132.
- [18] Kopp Mária, Skrabski Árpád: Kik boldogok a mai magyar társadalomban? In: Kopp Mária (szerk.): Magyar lelkiállapot 2008. Esélyteremtés és életminőség a mai magyar társadalomban. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2008
- [19] Hajdu, I., & Lakner, Z. (2000). International tendencies and hungarian dilemmas-world economic environment of and strategic development directions for the Hungarian food industry at the millenium. Elelmezési Ipar Hungary.
- [20] Kapronczai, I. (2010). A magyar agrárgazdaság az adatok tükrében az EU csatlakozás után. Agrárgazdasági Információk, 12, 186.
- [21] Buzás, N. (2000). Klaszterek: kialakulásuk, szerveződésük és lehetséges megjelenésük a Dél-Alföldön. Tér és Társadalom, 14(4), 109-123.
- [22] Lengyel Imre – Rechnitzer János (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- [23] Lengyel Imre (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [24] Porter, M. E. (1996). Competitive advantage, agglomeration economies, and regional policy. International regional science review, 19(1-2), 85-90.
- [25] Nílesen (2017). <http://trademagazin.hu/hu/nielsen-tiz-eves-csucson-fogyasztói-bizalom/>
- [26] Gazdag, L. (2003). Agrárgazdaság: a hatékonyság kérdése és a modernizáció. GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM, 2003(2), 40-66.
- [27] Lazányi, K., Bilan, J., Baimakova, K (2017). Do people in collectivist cultures trust each other more? – Comparative analysis of Hungarian and Russian students in business higher education. The Monitoring of Public Opinion: Economic and Social Changes Journal. In Press.